

■ چکیده

رشد روزافزون جمعیت جهان و متعاقب آن افزایش احتیاجات غذایی جوامع بشری، اهمیت بذل توجه به ارتقای بهره‌وری در فرآیند توسعه را نمایان ساخته است. با عنایت به محدودیت منابع کشورها، رشد اقتصادی غالباً از طریق بهبود بهره‌وری مطرح بوده است. به طوری که می‌توان گفت: بهره‌وری یگانه منبع مهم برای رشد اقتصادی واقعی، پیشرفت اجتماعی و بهبود سطح زندگی است. در دنیای امروز، بسیاری از جوامع از رهگذر این امر، یعنی بهبود بهره‌وری به توفیقات قابل ملاحظه‌ای دست یافته‌اند.

کشور ایران نیز، به لحاظ بهره‌مندی از قابلیت‌ها و امکانات خوب کشاورزی و منابع انسانی، می‌باید در ردیف جوامع پیشرفته قرار داشته باشد، لیکن وجود تنگناهای مختلف، از جمله: بهره‌وری پایین عوامل تولید و عدم توجه به اصول اقتصاد در جریان تولید محصولات، پدیده توسعه را با مشکل مواجه نموده است. از این رو، با توجه به نگهداری بالغ بر ۱۱۴ میلیون واحد دامی و بیش از ۱۸ هزار واحد پرورش طیور و سهم قابل توجه آنها در تغذیه و تولید ملی کشور، سعی در شناخت دقیق تر و علمی تر وضعیت حاکم بر بخش کشاورزی و سپس حرکت در راستای بهبود بهره‌وری عوامل ضروری و منطقی به نظر می‌رسد.

■ مقدمه

از قدیم‌الایام، پرورش و نگهداری دام و طیور، از شغل‌های اصلی مردم ایران زمین بوده است و با مرور زمان، شیوه پرورش آنها تغییر پیدا کرده و چهره علمی تر و منطقی تری به خود گرفته است. لیکن، برای بهره‌گیری بهینه و پایدار از منابع موجود بخش کشاورزی، شناخت امکانات و پتانسیلها از یک سو و برنامه‌ریزی جهت بهبود بهره‌وری عوامل تولید براساس مطالعات علمی و کاربردی از سوی دیگر، باید بیش از پیش، سرلوحه فعالیت‌های دست اندرکاران قرار گیرد. هر چند که، جمعیت دامی کشور با ۱۱۴ میلیون

بهره‌وری در کشاورزی با تأکید بر زیربخش امور دام

■ مهندس قادر دشتی
■ عضو هیأت علمی دانشگاه اردبیل

مذهبی و امثال آن) و بین‌المللی، تشخیص نیازهای اساسی، طبقه‌بندی اولویتها، گزینش سیاستهای صحیح و برنامه‌ریزی منسجم و جامع برای رفع نارساییها و تسریع روند توسعه میسر می‌شود. (منبع شماره ۲)

با آن که هر یک از عوامل فوق، تأثیر ویژه‌ای در فرآیند توسعه دارند، اما هیچ یک به تنهایی سبب توسعه نمی‌شود، بلکه هماهنگی و تأثیر متقابل عوامل در یک چارچوب سازمان یافته و هدفمند، به توسعه می‌انجامد. به عبارت دیگر، چنانچه عوامل کمیاب تولید با روشهای مناسب و با حداقل هزینه برای دستیابی به بالاترین میزان تولید به لحاظ کمی و کیفی سازماندهی شود، می‌توان ادعا کرد که از بُعد اقتصادی به توسعه نزدیک شده است. این بُعد از توسعه بیشتر با مفهوم بهره‌وری نزدیک است.

بررسی رابطه میان کنش بهره‌وری با سایر کارکردهای اقتصادی و اجتماعی و پیامدهای ناشی از آن، نشان می‌دهد که بهره‌وری پایین، درآمدهای پایین و سطح پایین زندگی، پدیده‌هایی هستند که متقابلاً همدیگر را تقویت می‌کنند. این جریان را میردال (Myrdal)، «جریان علیت دورانی و تراکمی» نامیده است که بر حسب آن، بهره‌وری پایین به سطح پایین زندگی منجر می‌شود و این امر، به نوبه خود درآمدهای پایین را سبب می‌شود. نتیجه این که، انتقال از حالت

واحد دامی، یکی از مهمترین منابع تأمین مواد غذایی و نیازهای پروتئینی جامعه محسوب می‌شود، لیکن مطالعات انجام گرفته، نشان می‌دهد که هنوز بهره‌وری عوامل تولید در بخش کشاورزی، با سطح مطلوب فاصله قابل توجهی دارد. در این مقاله، ابتدا اهمیت بهره‌وری در بخش کشاورزی تبیین می‌گردد، سپس نقش و اهمیت زیربخش دام در توسعه اقتصادی مورد بحث قرار می‌گیرد و در نهایت بهره‌وری عوامل تولید در امور دام بررسی می‌شود.

■ توسعه و بهره‌وری

توسعه براساس مفاهیم و نظریه‌های مختلفی که درباره آن عنوان می‌شود، فرآیندی بسیار پیچیده، دقیق و طولانی است که دلالت بر گذر از یک مرحله مشخص تاریخی با ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی معین به مرحله مشخص تاریخی دیگر با ویژگیهای معین دارد. در این گذر، مبانی علمی و فنی تولید، از وضعیت ماقبل صنعتی به وضعیت جامعه صنعتی تبدیل می‌شود. موفقیت در این گذر، از یک سو، مستلزم پیش شرطهای اساسی و زمینه‌های مستعد می‌باشد و از سوی دیگر مستلزم رفع نارساییها و موانع متعددی است که از طریق شناخت عوامل مؤثر داخلی (شرایط طبیعی، ساختار جمعیتی، ساختار اقتصادی و سیاسی، الگوهای فرهنگی، بینش

توسعه نیافتگی مزمن به توسعه یافتگی و بهبود سطح زندگی مردم باید در اولویت باشد. به همین دلیل، اقتصاد باید نقش اصلی را در فرآیند توسعه ایفا نماید. از آن جایی که در کشورهای در حال توسعه، نقش و سهم بخش کشاورزی در اقتصاد ملی چشمگیر است، لذا بذل توجه بیشتر به ارتقای عوامل تولید بخش مزبور در فرآیند توسعه، حائز اهمیت فراوانی است.

■ اهمیت بهره‌وری در بخش کشاورزی

مسأله غذا و تأمین آن، به علت پیچیدگی، تعدد و تنوعی که در عصر حاضر به خود گرفته است، در همه جا برای جمعیت آینده جهان نگران کننده شده است. به ویژه در کشورهای در حال توسعه، به سبب میزان بالای رشد جمعیت و وابستگی بیشتر به محصولات غذایی، صورت حادثی پیدا کرده است، به طوری که براساس گزارشهای موجود در حال حاضر، ۲۰ درصد جمعیت جهان به سوء تغذیه مزمن دچارند، که چنانچه شمار مبتلایان به امنیت گذرا یا موقت را نیز به آن بیفزاییم، رقمی به مراتب چشمگیرتر می‌شود. انسان متفکر امروز، چنانچه به این مسأله مهم نیندیشد، بی‌شک آینده‌ای مبهم پیش رو خواهد داشت. (منبع ۶)

در راستای حل معضل جهانی افزایش تقاضا برای فرآورده‌های غذایی: کنترل رشد جمعیت از طرفی و افزایش تولید مواد غذایی از طرف دیگر، می‌تواند کارساز باشد. لیکن، کنترل جمعیت، به واسطه وجود نیروی محرکه مخفی رشد جمعیت، اثرات و نتایج خود را با تأخیر زمانی چند ساله بروز می‌دهد. بنابراین، توسل به اهرم بهبود وضعیت تولیدات غذایی، معقول و منطقی‌تر به نظر می‌رسد. در این رابطه نیز، به دلیل محدودیت منابع و عوامل تولید، افزایش فرآورده‌های غذایی از طریق افزایش سطح زیر کشت محدود است و لذا، ارتقای عملکرد هر هکتار زمین زراعی یا هر واحد دامی، مناسب‌ترین راه حل در این زمینه می‌باشد. افزایش تولید محصولات غذایی از طریق بهبود عملکرد، بیشتر با مقوله بهره‌وری در ارتباط است. در این زمینه، بررسی تاریخی و سیر زندگی جوامع بشری، نشان می‌دهد که از دیر باز، انسانها جهت ارضای نیازمندیهای خود، در پی

بهره‌وری نیروی کار میان کشورهاست. بهره‌وری بسیار بالای کشاورزی کشورهای صنعتی، ارتباط نزدیکی با سطح پیشرفت صنعتی آنها پیدا می‌کند. چون تغییر در میزان بهره‌وری، اولین محرکه توسعه اقتصادی است و چون توسعه اقتصادی کشورها، متأثر از میزان صنعتی شدن آنهاست؛ لذا، ضرورت دارد تا انگیزه‌های لازم، برای فعالیت نیروی انسانی، در جوامع در حال توسعه، فراهم شود. انگیزه‌های مزبور در برگیرنده جنبه‌های مادی و غیر مادی است و در کشورهای صنعتی تابع ضوابط خاصی است، اما متأسفانه، کشورهای عقب مانده، از این ضوابط و قانونمندیها بی‌بهره‌اند.

■ نقش زیربخش امور دام در تأمین نیازهای غذایی جامعه

براساس پیش‌بینیهای مرکز آمار ایران، جمعیت ایران در ۲۰ سال آینده به صد میلیون نفر خواهد رسید. این وضعیت رشد، به طور طبیعی مسایل خاصی را از نظر تغذیه و تأمین آن و سایر نقطه نظرگاهها به دنبال خواهد داشت. اگر نظری به آینده نه چندان دور بیفکنیم، در سال ۱۳۷۷ (سال پایانی برنامه دوم) یا فرض ثبات مصرف فعلی، به ۸۵۴ هزار تن گوشت قرمز، ۶۶۰ هزار تن

ابداع فنون بدیع، استفاده بهینه از منابع بوده‌اند و از رهگذر این امر، یعنی ارتقای بهره‌وری عوامل، بسیاری از کشورها به توفیقات قابل ملاحظه‌ای دست یافته‌اند. همواره وضعیت نامطلوب بهره‌برداری از منابع و امکانات موجود در کشورهای در حال توسعه و پایین بودن بهره‌وری عوامل تولید، به عنوان یکی از خصوصیات مشترک جوامع مزبور مطرح بوده است و برخی توسعه نیافتگی را مولود نازل بودن سطح بهره‌وری می‌دانند.

هر چند که روند تاریخی، بیانگر رشد بهره‌وری در کشورها می‌باشد، اما کشورهای مختلف در طول زمان به طور یکسان افزایش بهره‌وری نداشته‌اند. به عنوان مثال، بیشتر افزایشهای محصول کل کشور فیلیپین (۹۷/۷ درصد) از سال ۱۹۰۰ تا ۱۹۶۰، به علت استفاده از منابع بیشتر بوده و تنها ۲/۳ درصد، مربوط به بهره‌وری بوده است. در حالی که، طی سالهای ۱۹۴۷-۷۰ بهره‌وری کشاورزی آمریکا ۳۴ درصد، افزایش یافته است (م - ۳). علل تفاوت بهره‌وری در کشورهای مختلف را می‌توان عمدتاً در نحوه استفاده از عوامل، تخصیص منابع و استفاده از نهادهای صنعتی دانست.

به دلیل اهمیت بهره‌وری، یکی از معیارهای مقایسه سطح پیشرفت کشاورزی جهان، مقایسه

گوشت مرغ، ۵۰۴ هزار تن تخم مرغ و ۵/۵ میلیون لیتر شیر، نیاز خواهیم داشت. (م - ۳)

در دنیای امروز، برای پاسخگویی به بخشی از احتیاجات غذایی و نیازهای پروتئینی جمعیت رو به رشد، تأمین مواد خوراکی با منشاء دامی به صورت ضرورت درآمده است. میزان پروتئین حاصل از تولید فرآورده‌های حیوانی در سال ۱۳۷۲، حدود ۴۱۹۶۲۰ تن گزارش شده است. بدین ترتیب، در سال مزبور مقدار مصرف سرانه پروتئین هر ایرانی از منابع داخلی، ۲۰/۶ گرم و از منابع خارجی (واردات)، ۱ گرم در روز بوده است. (م-۷)

مجموع دو رقم فوق یعنی ۲۱/۶ گرم، از میانگین مقدار توصیه شده توسط سازمان جهانی خوار و بار و کشاورزی (FAO)، یعنی ۲۹ گرم در روز کمتر می‌باشد.

خوشبختانه، وجود منابع و شرایط بالقوه مناسب و مستعد برای پرورش دام و طیور در کشور، می‌تواند زمینه‌ساز رفع کمبودهای پروتئین جامعه به شمار آید. بدیهی است که با برنامه‌ریزی اصولی و مدیریت صحیح، جهت بهره‌گیری مطلوب از ۱۱۴ میلیون واحد دامی و بالغ بر ۱۸ هزار واحد مرغداری، می‌توان بهره‌وری عوامل تولید در این بخش را بهبود بخشید و بدین ترتیب، بخش اعظمی از نیازهای پروتئینی جامعه را مرتفع ساخت.

■ سیمای زیربخش امور دام کشور

براساس آمار اعلام شده از سوی فائو (FAO)، کشور ایران در مقایسه با سایر کشورهای دنیا، اعم از کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته، از نظر تعداد دام، به ویژه گوسفند و بز، از موقعیت بالایی برخوردار است. به طوری که سهم ایران در مورد گوسفند در سال ۱۹۸۹ برابر ۳ درصد و برای بز ۲/۶ درصد بوده است (م - ۴). زیربخش دام، با داشتن ۱۱۴ میلیون واحد دامی و نیز بیش از ۱۸ هزار واحد مرغداری، ۲۴/۵ درصد از اشتغال کل کشور را به خود اختصاص داده است. به طور مستقیم، ۲/۷ میلیون نفر در این زیربخش اشتغال دارند که ۲/۱ میلیون نفر آن دامداران روستایی، ۲۶۴ هزار نفر آن دامداران عشایری و مابقی دامداران صنعتی هستند. به طور کلی، فعالیت‌های پرورش دام و طیور در کشور، مشتمل بر چهار محور زیر است:

۱- دامپروری عشایری - تولید در این روش دامپروری تابع بارندگی سالیانه و رشد علوفه است. جمعیت کل دام عشایری، مشتمل بر: ۹/۲۸۲/۸۴۶ رأس گوسفند و بره، ۷/۶۷۸/۷۵۵ رأس بز و بزغاله، ۱۸۵/۸۰۰ رأس گاو و گوساله، ۹۵۰۸ رأس گاو میش و بچه گاو میش و ۲۹۶۹۰ نفر شتر و بچه شتر می‌باشد. میزان تولید سالانه در این قسمت، شامل: ۶۶ هزار تن گوشت، ۵۵۰ هزار تن شیر و مقادیر قابل توجهی سایر فرآورده‌های دامی است.

۲- دامپروری روستایی - این نوع دامداری در آبادیها و روستاهای ایران معمول است و هر خانواده در محدوده وضع مالی، مقدار علوفه و امکانات زراعی اقدام به نگهداری تعدادی دام و طیور می‌کند و تولید عمده آنها به مصرف خانوار روستایی می‌رسد. جمعیت دام این گروه، شامل: ۳۹۶۵۲ هزار رأس گوسفند و بره، ۱۷۷۰۰ هزار رأس بز و بزغاله، ۶۳۷۶ هزار رأس گاو بومی، ۵۵۳ هزار رأس گاو دو رنگ، ۲۵۳ هزار رأس گاو میش و ۱۱۳ هزار نفر شتر می‌باشد، که در مجموع ۷۵ درصد شیر خام و ۷۸ درصد گوشت قرمز کشور را تولید می‌کنند.

۳- دامپروری نوین (صنعتی) - واحدهای صنعتی با رشد سرمایه‌داری در ایران، از سال ۱۳۳۲، با سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به وجود آمد. در حال حاضر، جمع کل واحدهای گاو داری صنعتی کشور، معادل ۱۰۶۰۸ واحد با ظرفیت اسمی ۹۸۵۵۵۳ رأس است که در این واحدها، عمدتاً نژادهای خارجی پرورش داده می‌شوند. تعداد واحدهای پروراندی گوساله ۲۵۲۴ واحد با ظرفیت اسمی ۲۵۲۷۰۰ رأس می‌باشد.

۴- پرورش طیور - پرورش طیور، تا چهار دهه اخیر در ایران، به صورت سنتی انجام می‌شد، همگام با پیشرفت تکنولوژی در دهه‌های اخیر و با وارد شدن ماشین‌های جوجه‌کشی و نژادهای اصلاح شده، در حال حاضر، بالغ بر ۱۸ هزار واحد مرغداری در کشور، مشغول تولید گوشت مرغ هستند.

■ میزان تولید فرآورده‌های دامی

با توجه به نگهداری و پرورش تعداد قابل توجهی دام و طیور در مناطق مختلف کشور، همه ساله، مقادیر چشمگیری از انواع فرآورده‌های دامی تولید می‌شود و به مصرف نیازهای غذایی جامعه

می‌رسد. آمار تولید محصولات مختلف دامی، در طی سالهای مختلف برنامه پنجساله اول، در جدول شماره ۱ آمده است. مطالعه ارقام مورد نظر نشان می‌دهد که اولاً، میزان تولیدات در طول اجرای برنامه سیر صعودی داشته است. ثانیاً، مقدار عملکرد هر رشته فعالیت از زیربخش امور دام، بیشتر از میزان پیش بینی شده است.

همان طوری که ایران از نظر جمعیت دامی موجود کشور، در بین کشورهای مختلف، دارای موقعیت مناسبی است، از لحاظ تولید محصولات نیز، از جایگاه نسبتاً مناسبی برخوردار است. براساس اطلاعات موجود، ایران در بین تولیدکنندگان محصولات دامی دنیا، از نظر تولید گوشت قرمز، رتبه ششم، از نظر تولید شیر خام، رتبه بیستم، از نظر تولید گوشت مرغ، رتبه هیجدهم و از نظر تولید تخم مرغ، رتبه بیستم را دارا می‌باشد.

■ جایگاه زیربخش امور دام در توسعه اقتصادی کشور

پرورش دام و طیور، مهمترین فعالیت‌های اقتصادی جوامع روستایی و حتی شهری محسوب می‌شود. تأمین بخش اعظمی از احتیاجات پروتئینی جامعه، ایجاد اشتغال، تأمین مواد اولیه برخی صنایع، ارزآوری حاصل از صدور فرآورده‌هایی نظیر پوست، چرم و روده و متعاقب آن، سهم قابل توجه در ارزش تولیدهای بخش کشاورزی، از جمله نقش‌های زیربخش دام و طیور در جریان توسعه اقتصادی کشور می‌باشد.

سهم فعالیت‌های دامپروری در تأمین ارزش افزوده کل بخش کشاورزی در طی سالهای ۱۳۳۹-۵۶، معادل ۴۳ درصد بوده است و در دوره ۶۶-۱۳۵۶ نیز، این زیربخش ۴۸/۴ درصد و در سال ۱۳۷۱ (به قیمت‌های ثابت ۱۳۶۱) ۴۳/۸ درصد از کل ارزش افزوده بخش کشاورزی را به خود اختصاص داده است. (م - ۱۰) از سوی دیگر، حدود ۸۰ درصد از شاغلین بخش کشاورزی به طور مستقیم و غیر مستقیم در فعالیت‌های دامپروری مشارکت مؤثر دارند که ارزش تولیدات اصلی این گروه، به نرخ جاری در بازارهای جهانی، معادل ۴۰۵۰ میلیون دلار برآورد شده است. ارزش افزوده بخش کشاورزی و نیز زیربخش امور دام، در طی سالهای ۷۱-۱۳۶۷ در جدول شماره ۲ آمده

است. ملاحظه می‌شود در حالی که ارزش افزوده بخش کشاورزی در زمان مورد نظر به طور متوسط ۶ درصد رشد داشته است ارزش افزوده زیربخش امور دام، از رشدی معادل ۱۰ درصد برخوردار بوده و در بین زیربخشهای مختلف، بخش کشاورزی بالاترین رقم را به خود اختصاص داده است.

■ ارزیابی بهره‌وری عوامل در زیربخش دام

مطابق آمار و اطلاعات موجود، تولید ناخالص ملی (GNP) در طی سالهای ۷۰-۱۳۸۵، از رشد متوسط ۱/۱ درصد در سال برخوردار بوده است. در حالی که، رشد متوسط سالانه بخش کشاورزی ۳/۶ درصد برآورده شده است. این امر، حاکی از استعداد خوب و عملکرد موفقیت آمیز بخش کشاورزی در این دوره بوده است. وابستگی کمتر این بخش به واردات و نوسانات درآمدهای ارزی از مهمترین دلایل توفیق نسبی بخش کشاورزی محسوب می‌شود.

هر چند که میزان تولید محصولات دامی در طی سالهای اخیر، رشد قابل ملاحظه‌ای را نشان می‌دهد و زیربخش دام، بالاترین میزان رشد ارزش افزوده را در بین سایر زیربخشهای بخش کشاورزی حداقل در طی برنامه پنجساله اول دارا بوده است، لیکن شایسته است، جهت ارزیابی واقع بینانه از فعالیتهای دامپروری به بهره‌وری عوامل تولید توجه کرد. بدین ترتیب که باید تفکیک و مشخص شود که افزایش فرآورده‌های دامی، ناشی از افزایش تعداد واحد دامی کشور می‌باشد یا در نتیجه بهبود عملکرد هر واحد دامی، یا به عبارتی از ارتقای بهره‌وری عوامل تولید حاصل شده است. بدیهی است که در فرآیند توسعه اقتصادی، افزایش محصول، به واسطه بهبود بهره‌وری مطلوب و مؤثر می‌باشد.

مقایسه ایران با یکی از کشورهای اروپایی تا اندازه قابل توجهی، شکاف بهره‌وری عوامل در دو کشور را نشان می‌دهد. تعداد گاو و گوساله موجود در ایران ۳/۱ برابر تعداد گاو و گوساله کشور اتریش است، ولی شیر تولیدی ایران نصف شیر تولید شده در کشور اتریش است. به عبارت دیگر، تولید شیر هر دام در اتریش، بیش از ۶ برابر کشور ایران می‌باشد.

به طور کلی، مقایسه میزان تولیدات تعداد دام

و عملکرد نشان می‌دهد که مشکل عمده کشورهای جهان سوم از جمله ایران، نه در تعداد دام، بلکه در بهره‌وری پایین عوامل تولید، عدم کارایی واحدهای تولیدی، ضعف در مدیریت واحدها و نادیده انگاشتن اصول اقتصادی، عدم شناخت عوامل مؤثر بر تولید و درجه اهمیت نسبی آنها، ضعف ژنتیکی و کمبود مطالعات مربوط، اعمال شیوه‌های سنتی تولید و نارساییهایی از این قبیل می‌باشد. از این رو، مطالعات اقتصادی در خصوص تحلیل بهره‌وری و کارایی واحدهای دامداری و مرغداری جهت استفاده بهینه از عوامل محدود موجود، اجتناب ناپذیر می‌نماید. از این رو، گفته می‌شود: کشور ایران به رغم برخوردار بودن از منابع و عوامل تولید کشاورزی، اقلیم متنوع و نیروی انسانی مستعد به دلیل وجود نارساییهای متعدد از نیل به توسعه به ویژه از بُعد کشاورزی بازمانده است و کماکان با به کارگیری غیر اصولی منابع، گرفتار عوارض توسعه نیافتگی است.

■ عوامل مؤثر بر رشد بهره‌وری کشاورزی

ارتقای سطح بهره‌وری، عوامل بسیاری مؤثرند. به عنوان مثال، رمون در کتاب اقتصاد سیاسی، از چهار مجموعه کلی شرایط فنی، انسانی، شرایط روانی و شرایط اقتصادی نام

می‌برد. در حالی که، دیگران، بر چهار عامل نظامهای شاخص تشکیلاتی، مواد و انرژی، تکنولوژی و انسان تأکید دارند. لیکن، بررسی مجموعه عوامل مختلف، بر محور بودن نقش انسان دلالت دارد؛ انسان به عنوان عامل تولید، به عنوان مدیر و به عنوان مصرف کننده نهایی کالاها و خدمات.

در بررسیهای به عمل آمده از چگونگی رشد بهره‌وری در کشورهای مختلف مشخص می‌شود که سه گروه از عوامل، یعنی وجود منابع طبیعی، استفاده از نهادهای صنعتی و سرمایه انسانی، حدود ۹۵ درصد اختلاف بهره‌وری در کشورها را برای محصولات کشاورزی توضیح می‌دهند. نظر به اهمیت عوامل فوق، هریک از آنها به اختصار بحث می‌شود:

۱- موجودی منابع طبیعی: در یک مقایسه انجام شده بین کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته از لحاظ بهره‌وری، نشان داده شده است که، اگر موجودی منابع را به صورت موجودی زمین و دام در نظر بگیریم، تفاوت بهره‌وری کشورهای پیشرفته با کشورهای در حال توسعه، ۳۳ درصد موجودی منابع است. ممکن است در برخی از کشورها، تکنولوژی و دانش در رده بالایی قرار گیرد، ولی در هر نظام برنامه ریزی و در هر فرآیند

جدول شماره ۱- عملکرد و درصد تحقق اهداف کمی برنامه دام و طیور در سالهای ۷۲-۱۳۶۸

هزار تن

شرح	عملکرد سال ۶۷	سالهای برنامه اول					جمع برنامه	درصد تحقق
		۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲		
گوشت قرمز	۵۲۵	۵۶۰	۵۷۰	۵۹۵	۶۲۵	۶۴۳	۲۹۹۳	۱۰۳
گوشت مرغ	۳۰۰	۳۳۰	۳۵۰	۳۲۰	۳۲۰	۳۲۰	۲۱۸۰	۱۰۶
تخم مرغ	۲۵۰	۲۸۰	۳۱۵	۳۴۰	۳۹۰	۴۵۰	۱۷۷۵	۱۰۴
شیرخام	۳۴۰۰	۳۸۲۷	۳۹۲۹	۴۰۳۵	۴۱۳۵	۴۲۸۱	۲۰۲۱۷	۱۰۵

منبع شماره ۸

جدول شماره ۲- ارزش افزوده بخش کشاورزی و زیربخش دام طی سالهای ۷۱-۱۳۶۷

شرح	۱۳۶۷		۱۳۶۸		۱۳۶۹		۱۳۷۰		۱۳۷۱	
	مقدار درصد	مقدار درصد	مقدار درصد	مقدار درصد	مقدار درصد	مقدار درصد	مقدار درصد	مقدار درصد	مقدار درصد	مقدار درصد
بخش کشاورزی	۲۶۴۸	۱۰۰	۲۷۴۶	۱۰۰	۲۹۶۷/۵	۱۰۰	۳۱۲۰/۳	۱۰۰	۱۴۶۷/۷	۱۰۰
زیربخش امور دام	۳۸	۱۰۰۰/۱	۱۱۲۶/۲	۴۱	۱۲۳۵/۴	۴۱/۶	۱۲۵۴/۰	۴۲/۴	۱۴۶۷/۷	۴۳/۸

منبع شماره ۴

تولیدی، موجودی منابع، شرط اصلی و حرف اول را می‌زند.

۲- **نهادهای صنعتی**: تکنولوژی و پیشرفت آن یکی از عوامل رشد و بهبود بهره‌وری در جوامع بشری است. براساس مطالعات انجام شده، نهادهای صنعتی در کشورهای توسعه یافته، نسبت به ممالک در حال توسعه، ۲۷ درصد تفاوت بهره‌وری را نشان می‌دهد. لذا، یکی از راههای ارتقای بهره‌وری، جایگزینی نهادهای صنعتی به جای منابع محدود است.

۳- **کیفیت نیروی انسانی**: سرمایه نیروی انسانی، حدود ۲۵ درصد تفاوت بهره‌وری بین کشورهای پیشرفته و در حال توسعه را نشان می‌دهد. عدهای معتقدند: ۸۰ درصد بهره‌وری هر نظامی به نیروی انسانی تعلق دارد و ۹۰ درصد آن نیز، به مدیریت مربوط می‌شود. لذا، توجه به سطح دانش و آگاهی نیروی انسانی و توان کاری و مدیریتی آن حائز اهمیت است.

پیشنهادها

هر چند که پرورش و نگهداری حیوانات اهلی به منظور استفاده از فرآورده‌های آنها، یکی از شغل‌های اصلی مردم این مرز و بوم کهن و پهناور بوده است؛ لیکن، سیری در روند نگهداری دام (به ویژه دامداری روستایی و عشایری) و در نهایت، میزان تولیدات دامی، بیانگر این واقعیت است که در دهه‌های گذشته، شیوه دامپروری در کشور روندی نسبتاً یکنواخت را پشت سر گذاشته است و تحول و پیشرفتی قابل ملاحظه از لحاظ کیفیت نگهداری به چشم نمی‌خورد. بر همین اساس برخلاف وجود چندین میلیون واحد دامی و هزاران واحد پرورش طیور، به واسطه بهره‌وری پایین عوامل تولید و عدم کارایی واحدها، میزان تولید پروتئین حیوانی، پاسخگوی نیازهای جامعه نیست و بخشی از احتیاجات داخلی، از منابع وارداتی تأمین می‌شود.

با وجود مورد مزبور و با توجه به پتانسیلها و امکانات موجود در مملکت، رفع کمبود نیازهای غذایی جامعه، غیر ممکن به نظر نمی‌رسد. جهت برطرف نمودن نیازهای تغذیه‌ای جمعیت رو به رشد، لازم است که دست‌اندرکاران و کارگزاران ذی

ربط با یک تفکر علمی و منطقی، راه حلی اصولی برای بهره‌گیری بهینه از قابلیت‌ها و سرمایه‌های کشور ارائه نمایند. به منظور بهبود بهره‌وری در بخش کشاورزی توجه و سرمایه‌گذاری در موارد ذیل، می‌تواند کارساز واقع شود.

۱- افزایش بازده هر واحد دامی از طریق شناسایی ذخایر ژنتیکی دام و طیور و ایجاد زمینه، جهت ارائه خدمات درمان و تلقیح مصنوعی. تحقق این سیاست، مستلزم توسعه ظرفیتهای خدماتی و فنی به خصوص در زمینه بهداشت و درمان می‌باشد.

۲- با توجه به این که، هزینه تغذیه، سهم بسیار بالایی از کل هزینه واحدهای دامداری و مرغداری را شامل می‌شود؛ لذا، توجه به کیفیت مواد خوراکی مورد استفاده در واحدهای دامپروری ضروری می‌نماید.

۳- با عنایت به غالب بودن شیوه دامداری روستایی و درصد بالای تولیدات آن از یک سو و نقش نیروی انسانی در فرآیند تولید و افزایش بهره‌وری، لازم است جهت استفاده مطلوب و کارآمد از منابع تولید، سطح آگاهی و دانش فنی بهره‌برداران با روشهای مختلف آموزشی، افزایش داده شود.

۴- نظر به وجود عوامل و شرایط پیش بینی نشده در فعالیتهای کشاورزی، جهت افزایش قدرت ریسک پذیری کشاورزان و در نهایت ارتقای بهره‌وری، شایسته است که به سیاستهای بیمه محصولات دامی، بیمه شخص دامنار و اعلام قیمت‌های تضمینی و در کل، شفاف نمودن بازار این محصولات، توجه بیشتری اعمال شود.

۵- جهت استفاده بهینه از فرآورده‌های دامی، ایجاد و توسعه صنایع تبدیلی برای کاهش ضایعات محصولات و نیز کمک به تنظیم عرضه و تقاضای آنها در بازار محصولات کشاورزی ضروری می‌نماید.

۶- با توجه به نقش انکارناپذیر تحقیقات در جریان توسعه، لازم است پژوهش‌های لازم و مناسب، در خصوص مسایل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدیریتی و شرایط اقلیمی مناطق و واحدهای تولیدی مختلف صورت گیرد و با توجه به یافته‌های موجود، به سیاستگذاری و تدوین برنامه دارای ضمانت اجرایی پرداخته شود.

منابع و مآخذ

- ۱- تودارو، مایکل. توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه دکتر فرجادی، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۰
- ۲- حیدری، غلامرضا، بهره‌وری و توسعه، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، وزارت کشاورزی، ۱۳۷۳
- ۳- دشتی، قادر، بررسی بهره‌وری و تخصیص - بهینه عوامل تولید در صنعت طیور ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران، ۱۳۷۴
- ۴- دشتی، قادر، طرح ارزشیابی دوره‌های آموزشی امور دام، معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۴
- ۵- دشتی، قادر، اهمیت بهره‌وری در فرایند توسعه کشاورزی، مجله جهاد، شماره ۱۷۷-۱۷۶، ۱۳۷۳
- ۶- کلاتری، عیسی، منابع غذایی و افزایش جمعیت ضرورت رشد هماهنگ، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۳۷۳
- ۷- کلاتری، عیسی و خادم ادم، ناصر، سیاست اصلاح الگوی تغذیه و ترکیب تولید، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۳۷۳
- ۸- گزارش عملکرد وزارت جهاد سازندگی در برنامه اول توسعه اقتصادی - اجتماعی (۷۲ - ۱۳۶۸)، معاونت طرح و برنامه وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۳
- ۹- موسی نژاد، محمد قلی، سمپوزیوم بهره در ترویج و توسعه کشاورزی، وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۳
- ۱۰- نوری نائینی، محمد سعید و رحیمی سوره، صمد، تخصیص بهینه منابع و اقتصاد مقیاس در تولید شیر در ایران، فصلنامه روستا و توسعه، وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۳

پوزش و تصحیح

خوانندگان گرامی

در دو شماره گذشته در مقاله نقش صنایع روستایی در اقتصاد ایران، که توسط آقای اسفندیار جهانگرد نگارش یافته بود، مواردی نقصی به چشم می‌خورد که بدین وسیله ضمن پوزش تصحیح می‌گردد.

الف) ۸۹ ستون سوم، پاراگراف سوم، یک جهت تبدیل شود به سیاست

ب) صفحه ۹۲ ستون اول، پاراگراف اول،

۶۱۸ درصد، تبدیل شود به ۲۶/۸

ج) صفحه ۹۲، جدول شماره (۱) آمین الترب

تبدیل شود به آمین الترب